

1870	1.288	invånare
1970	345	invånare

Svanshals

”Gamle-Baron” och Rehnstad

Av Axel Hermelin

Sedan lång tid tillbaka hade jag närt en önskan att få se ”Osta-banken”. Jag hade för många år sedan blivit satt på spåret till denna barriär mot Tåkerns vattenspegel utanför Rehnstads dåvarande domäner av Frans Andersson i Vadstena Gamla Älderdomshem.

På Rehnstad regerade under 70 år, delvis eller helt, min farfar, ”Gamle-Baron” Axel Hermelin (1818—1915). Gården blev föremål för hans väg- och vattenbyggarbegåvning, odlargeni och skönhetssinne. Hans odlarvilja tog sig uttryck i invallningar av Tåkern, och en av dessa vallar, som upplades för utvinnande av åkerjord från den myllrika sjöbotten, var ”Osta-banken”. Hur detta namn uppkommit, vet man: någon gång vid sekelskiftet, när bankens grävarlag var i full verksamhet, upplamade en liten gnista av retlighet mellan farfar och grävare Albert Johansson. Husbonden hetsade Albert med ”såga till bara! bättre kan du!” ifråga om spadtagen. Men Albert, som tröttnat på övervakningen, blev honom ej svaret skyldig. En blöt dytorva susade skenbart av en slump mot farfars bröst. Han föll baklänges uppe på bankens krön. Emellertid besinnade sig farfar och framförde sin önskan om försoning genom en liten gest. En halv kaka bröd och ett kvarts kilo Rehnstadost sändes nämligen ut till alla vid banken arbetande grävare och torvutläggare på dess översida. Därav namnet ”Osta-banken”.

Nu skulle jag till slut få gå ut till vallen ifråga, i sällskap med två

ciceroner, Sven Mjårdner och Fritz Modig. När vi nu obundna av tidtabell och uppfyllda av minnen skrida utmed stigarna mot Tåkerns dolda vattenfläckar, har jag tid på mig att låta tankarna svepa in i minnenas värld. En ljum, vänlig vårbris snurrar runt våra ansikten och en blå kärnhök avtecknar sig mot en ljus himmel. Jag kan här, på dessa torvor där min farfar verkat, i fantasien ännu känna utstrålningen av hans närvaro, en färgstark person, självlärd som jordbrukare, med ett framstående ekonomiskt sinne rörande försäljning av råg- och veteskördar eller att uppföda oxar. Jag kan inbilla mig en förnimmelse av min farfar förkroppsligad, en allvarlig patriark av flärdlöst snitt, klädd i stövlar och en 1840-talsdräkt med dubbelknäppt långrock. Kostymen var vävd av befallningsman Johannes’ hustru Anna.

— Hördu, Anna, lilla, du väver väl en kostym åt mig igen? kunde ”Gamle-Baron” fråga. Det blev engelskt kamgarn av yppersta slitkvalitet, brunt ena gången, grått nästa. Skräddare Gustafsson från Katrineberg kom till Rehnstad med skräddarsymmaskinen.

Med ekkäppen som befälstecken

Farfars yta var barsk, i sitt inre var han generös. Hans ögon gnistrade av intensitet, intet undgick hans uppmärksamhet. Som befälstecken och redskap förde han städse i handen den långa ekkäppen av samma gammaltestamentliga pondus som när Gustave Doré avbildar den i familjebibeln.

Farfar kunde enligt sin uppfostran och ifölje härsklystnad tillåta sig att utmana sina underlydande då käppen ibland kom i bruk. Efter en sådan match var han mer och mer, efter det åren gick och han tvingades till luttrande, snar till försoning med gåvor från visthusboden till den utsatte.

Han var alltid imponerad av ett fyndigt och modigt svar. En dag hade han ryckt spaden ur handen på en gammal arbetare, grävde själv några kraftiga tag och frågade mannen häftigt:

— Så här gräver jag, ser du, — eller duger inte det?

Svaret kom något mångtydigt:

— Jo, duger det för herr baron, så duger det väl för oss — det får det lov att göra!

Genom farfars hela liv gick en tråd av arbetsamhet, ett arv från i första hand hans mor och hennes familj. Ingen husmor kunde väl mäta sig med ”Gamla-Nåda”, Ebba Sophia Ribbing på Gripenberg, i sparsamhet och flit. Hon, som lika väl kunde spinna skotråd åt sadelmakaren till att laga arbetsrelarna med som veta, vilka träslag som var tjänligast för snickarboden. Hon, som efter en julhelg ”var duktigt trött av nära tre veckors strapatser, oppe kl. 5 om morgnarna med bak och slag och kok och bäddning för herrskap och drängar... 12 personer i köket att hålla med julmat jämt... köttsoffa kokade jag till 6 mål på kalv, får och höns... många korfkakor, syltor och aladauber och sex slags bakelser förutom the-bröd...”

Från vänster kammarjunkare Henrik Stierngranat, friherre Axel Hermelin, friherre Edvard Hermelin. Bilden tagen på bron över Svartån vid Gripenberg, troligen 1910, och har samband med arbetet på Svartåregleringen.

Men Axel Hermelin uppfostrades också målmedvetet av sin mor till att bli en utkorad övertagare av det unga fideikommisset Gripenberg med flera gårdar. Vid måltiderna var det han, som i syskonskaran fick ta för sig först av rätterna. "Nu får alla rafs!" förklarade han därefter. Sådana moraliskt tveksamma metoder inverdade på farfar, han styrde sedan sin värld patriarkaliskt och stundom despotiskt. Men samtidigt tillägnade han sig ett slags asketism som varade livet ut; det stränga arbetet, de ofattbart tidiga morgnarna, allt gick på samma linje. I farfars hem förekom aldrig tjänare i livré eller några hans ståndsbroders ekipage med dess glänsande attribut.

Men inte bara hårt arbete utan även kulturella intressen präglade familjen. I det gudfruktiga hemmet tilläts varken dans eller kortspel men gärna litterära och intellektuella lekar.

Hur Rehnstad kom till släkten

1847 förvärvades Rehnstad av ett konsortium där Axel Hermelin ingick, men utan allt för långt dröjsmål utlöste min farfar först den ene och sedan den andre delägaren. Det föreföll, som om min farfar i sin arbetsiver inte alls avskräcktes från inköp av gårdar som befunno sig i dåligt skick. Tvärtom, ett sådant förhållande tycktes snarare sporra honom. Saken var enahanda vid förvärvet av Rehnstad: min farfars mor, Ebba Sophia Ribbing, som medföljde upp till egendomen vid tillträdet, frågade en piga:

— Var har ni mejeriet?

— Där är det, svarade den tillfrågade och pekade på en smutsig hönsbur i vilken stod två bleckformar med mjölk vari ett otal flugor kämpade för livet. Åsynen av denna "mjölkcentral" verkade på intet sätt nedslående på Axel Hermelin. På Rehnstad byggdes ett mejeri vars ost av helfet eller skummjölktyp blev vida berömd och där mejerinnor som Anna Larsson eller Fredrika med Olivia Fingal stod för rusthållet.

Idyll från Rehnstads trädgård 1905. T. h. stående Hedda Rahm, t. v. sittande kokerskan Karin Löfgren och till höger USA-minister Thomas jungfru. Fjärde damen okänd.

Det är ställt utom allt tvivel, att Axel Hermelins yttersta dröm och mål var, att hela Tåkern skulle torrläggas och vinnas för jordbruket. För detta ändamål gällde det för honom att som jordägare runt stranden vinna inflytande i ett så omfattande projekt. Farfar förvärvade också den ena gården efter den andra i sagda mening, och några av det femtontal som ingick i farfars Tåkernkoncern kan nämnas: Rehnstad, Ramstad, Holmen, Gottorp, Kälkestad, Hånger, Svanegården, Yxnekulla.

Dessa stolta planer möttes dock av sådana villkor från Kungl. Maj:t att de omöjliggjordes. Några år efter detta beslut var komminister Joel Fries och hälsade på Axel Hermelin. Under kaffedrickningen frågade Fries:

— Nå, Baron, hur gick det sedan med sänkningen av Tåkern?

— Det gick inte, drottningen la' sig i och det kallar di naturvård!

Vare hur som helst med Tåkerns sänkning, genom invallningar vanns emellertid hundratals tunnland jord av yppersta beskaffenhet, dränering uppehölls genom kanaler efter enkla effektiva idéer, och utdikningar av mossar utfördes med handgrävning. Dikenas längd var 400 famnar med ett mellanrum av 50 famnar (720 resp. 90 m). Farfar kunde stå på bron vid grannstället Ramstad för att kontrollera kanalens utseende. Han ville, att alla kanaler och diken skulle vara av linjaltyp, vattenspeglarna skulle ge bevis om jämn nivå och dikessidorna skulle ha sidor som hyvlade. Han kunde säga till "befallar'n", pekande ut mot ett dike:

— Vad har du där? Skall det se ut på det viset?

Stråna från en liten tuva sträckte sig upp ur dikets botten!

En minister i fågeljakten

Omkring sekelskiftet var Mr William Widgery Thomas USA-minister i Sverige. Denne värdige herre med sitt majestätiska vita helskägg arrenderade under en lång följd av år fågeljakten vid Rehnstads Tåkernstrand. Stakare av skytte-ekan längs vassarna var "Lille Otto" och ädla settrar svepte i strandkanten. Denne jägare förstod även att njuta av sitt byte: i ett exakt antal minuter skulle de små krickorna stekas av kokerskan medan den honom tilldelade husan dukade bordet.

Djupt imponerad och tilltalad av jordaskötseln på Rehnstad beskriver Thomas denna egendom i ett nummer av "IDUN" 1907.

”... Genom en allé av präktiga träd åka vi upp till Rehnstads gårdsplan. På trappan till den hvita herrgårdsbyggningen står godsägaren, lång, rak och hvitklädd. Med en artighet, som påminner om gamla tider, hälsar han oss välkommen.

Baron Axel Hermelin är åttionio år gammal, men man kan ej ana det, när man ser honom. Han har fortfarande högsta tillsynen öfver Rehnstadsgodset och öfver ett annat dylikt i grannprovinsen, och han är icke blott en ädling, belevnad och gästvänlig, utan har ock under hela sitt långa lif visat sig som en af de mest praktiska och mest framgångsrika jordbrukare i Sverige.

... Öster om Rehnstad, där vägen gör en krökning, står Svanshals' hvita sockenkyrka högst upp på en sluttning. Ett förgylldt kors höjer sig från dess fyrkantiga torn och på spetsen af korset är uppsatt en vit svan med långt utsträckt hals.

Nära intill gårdens centrala byggningar ligger vid vägen till kyrkan en liten röd by med små röda stugor, som hafva hvitmålade dörrar och fönsterinfattningar. Dessa bostadshus hafva framför sig ett trädgårdsland samt på baksidan ett hönshus och en svinstia.

I dessa stugor bo de flesta jordbruksarbetarna. Många ibland dem är gifta och tillbringa hela sitt lif med arbete på den gård, där de antagligen sett dagen.”

Allt är således välordnat. Hundra arbetare på godset, tio till tolv rätarlåg, 1500 tunnland jord, ett tusen ton spannmålsskörd per år. Folkets behov av potatis trettonhundra hektoliter och därtill för djuren tiotusen hektoliter rotfrukter.

Vad minister Thomas däremot inte nämner är, att i Svanshals kyrka finnes uppsatt ett epitafium över en av de första ägarna till Rehnstad, med en inskription som lyder sålunda:

”Captain under Jönköpings Laens Infanteri Regimente Carl Gustaf Reenberg til Renstad blef född d. 24 Juli 1684, och i then swåra treffning slagen uti Wolhinien d. 31 Aug. 1708”.

Ett vittnesbörd om tidens hårda stormar.

”Sovarevagnen” rullade mot Rehnstad

Och mitt ned i denna värld av arbetare, statarkvinnor, pojkar körande oxar, enorma böljande sädesfält, ned bland mekaniska anordningar för av- och bevattning sänkte sig som en högre makt ”Gamle-Baron”. Han kom under den bråda skördetiden åkande landsvägen från Gripenberg eller Traneryd i Småland nattetid, under dessa säregna ”sovarevagns”-turer i enkla, täckta britschkor, d.v.s. flatbottnade vagnar, med fyrspann eller parhästar. Baktill på vagnen fanns plats för fastspänning av bagage, inuti en regelrätt bädd på bottnen. På kuskbocken satt förutom kusk en tioårig grindpojke. Sålunda, utan att besväras eller tröttnas under turen på 45 km. och därtill med ett ekipagebyte efter midnatt i Rosendal eller Trehörna, anlände farfar i den tidigaste gryningen till Rehnstad. Väl kunde han ta sig en dags vila efter turen, men ibland, återigen, aktade

Från Gripenberg eller Traneryd i Småland för gamlebaronen nattetid i ”sovarevagn” till Rehnstad.

han inte för rov att, stående i övervåningens sängkammarfönster, skrudad i nattskjorta, kl. 5 fm. utdela sina order till förvaltare och befallningsman, dessa i vördnadsfull pose parkerade på den krattade gårdsplanen nedanför.

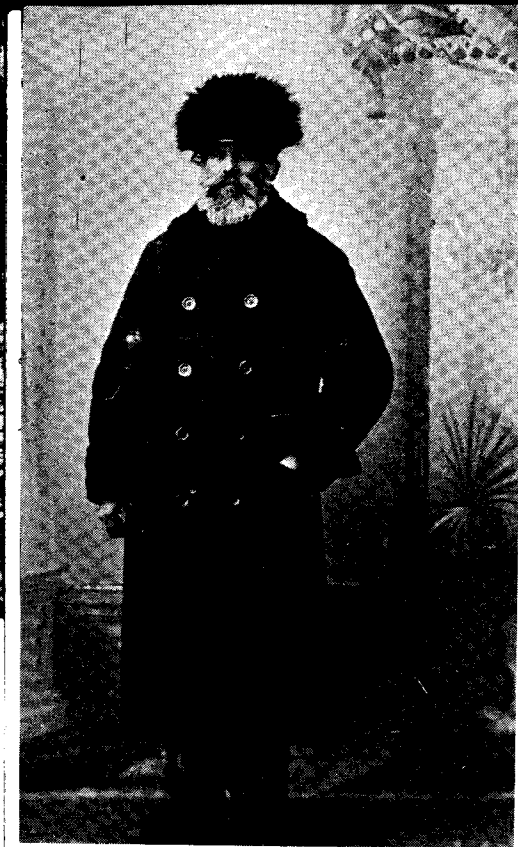
Men långt tidigare än så var under en föregående epok befallningsman Anders Jonsson på väg ut på inspektion. Kl. 2 om morgonen red eller åkte han i gigg ut till koncernens gårdar medan ännu snickare Roxberg halvspringande, med handen på stänkskärmen, repeterade de sista instruktionerna över giggens höga rullande hjul.

I denna värld av oxok, mjölnare, dikesgravare, liemejning och ystning spred sig budet om Axel Hermelins ankomst som svallvågor i ett lugnt farvatten. Den långa kryckan steg som en radiomast upp från gårdens vägar och gångar när farfar anlände.

Grindpojkar på de nattliga turerna mellan de småländska stationerna och Rehnstad vid Tåkern hade som daglön 50 öre men som nattpåslag en krona extra. Som ”lilla vägen” från Traneryd till Rehnstad med sina 45 km. hade 98 grindar varav 53 norr om Trehörna, riskerade pojkar ej att somna så mycket mindre som husbonden långt ifrån att vara försänkt i djup sömn ganska väl kunde bestämma var han befann sig på vägen. Ibland kunde han ropa därifrån täckvagnens djup så att den 10-årige grindpojken och kusken hoppade högt på kuskbocken:

- Kör inte på sten!
- Inte tvärhålla!
- Stanna vid Trehörna kyrka!

Klas Wallin, född 1828, från Säby socken var ofta grindpojke och hann gott med att passa grindarna även om hästarna aldrig stannades. Det hörde till ritualen, att pojken skulle kasta sig ned från kuskbocken, öppna grinden och efter påhasplandet lika rappt inta sin plats igen. Lille Klas hade en gång farfar själv till kusk, de första grindarna klarades bra, men frampå dagen, när ”Gamle-Baron” fick mera bråttom, klatschade han på hästen. Pojken tyckte till slut, att detta var för rysligt, och vid en grind lade han sig, i samma ögonblick som farfar klatschade till, raklång på vägen och låg så orörlig. Körsvennen, som av naturliga skäl kände sig osäker, vände vagnen och fiskade upp Klas som sedan under alla återstående grindpassager ej mera behövde rusa efter vagnen.

Rehnstadskusken Anders
Petter Samuelsson (1836—
1929); bilden tagen 1902.

Ut på dessa domäner gick nu farfar under korthuggna replikskiften med förvaltare Frans Svensson och befallningsman Johannes Andersson. Bland de 100—125 man som under den brädaste skördetiden var verksamma på fälten kunde farfar inte minnas alla namn. En pojke, David Andersson, gick denna dag och räfsade när farfar kom åkande förbi med befallningsmannen. Pojken hälsade så djupt, att mössan föll till marken.

Husbonden frågar:

— Vem är du?

— Det där, det är min pojke, faller Johannes in.

Hemifrån hade David fått inpräntat i sig respekten för husbonden.

Farfar kunde också kasta ett ogillande öga på arbetstemi som han tyckte var för dåliga. En gubbe, "Västgöten", gick en dag och skottade renar men det var mest ett påtände.

— Hur skottar du? utbrast farfar och torvade till gubben med kryckan så att dennes mössa flög av.

— Så här skall du skotta! fortsatte farfar.

Men på kvällen fick "Västgöten" 5 kr. sig tillskickat med bud från ägaren.

— Hur kommer det sig?

— Jo, han skickar dig det här för att han slog till dig så att mössan flög av!

— Jaså, då kan du säja te'n, att slô te' mej en gång te'!

Farfar når nu bron över Ramstad-åns lopp. Han ser några små skolbarn närma sig från Gottorp på väg till skolan i Svanshals. Däribland kunde finnas en eller annan Modigpojke från Kälkestad, de voro sex bröder och lika många systrar. Farfar posterade sig på bron, där barnen måste passera, för att öppna en eller annan läxbok för ett snabbt förhör men främst för att fråga barnen:

— Vad har du i matsäcken?

Det fick inte vara för knapert, i så fall fick gårdsköket hjälpa till. Holmenbarnen, som inte frivilligt ville kasta sig i farfars "käftar", tryckte i terrängen till faran var över, men Gottorpspojken som var upptäckta och inte hade någon möjlighet att undkomma, visiterades. Farfar kommenterade med en blick ned i matsäcken:

— Det där får duga!

Men oftast blev barnen anmodade att gå hem till stora köket för att hos kokerskan Karin Löfgren få ett ordentligt tillskott till kosten. De små barnen vågade emellertid inte alltid knacka på, utan mest blev det en hemsändning av förnödenheter till familjen.

Nu kommer farfar fram till ett fält under mejning, betinget var ett tunnland per karl och dag, inberäknat upptagerska. På Kälkestad mosse mejade man vid denna tid råg mellan klockan 04 och 21. 1896 anskaffades den första självbindaren på Rehnstad men den togs inte ut vid blötväder. Den tilldrog sig en oerhörd uppmärksamhet.

5 öre extra per dag!

Emellertid var den tavla som just nu utbreddes sig framför husbonden inte bara en idyll med rosiga kinder och förnöjda småleenden hos kvinnorna. Takten var högt uppdriven, och kvinnorna begärde en 5-öring extra per dag till de 75 öre man hade som lejningslön förut. Befälet ansåg detta onödigt, binderskorna proteststreckade en dag och därmed bifölls också 5-öringen. Arbetet fortsatte, men trots den extra lönestimulansen sackade upptagerskorna efter. Efter två dagar lade karlarna ned sina liar och ägnade sig åt bindande av necker — med betinget fick det gå som det ville.

Denna dag gick rättaren på Holmen, August Ljung, på sitt område i tätén för ett 40-mannalag av mejare, alla med neckbindare. Ljung var en mejare av rang, han kunde med en liten oansenlig brynsten vässa lien till rakknivsnivå. Lien väste i skåret. Farfar gick en stund bredvid Ljung som ibland såg sig bakåt över den imponerande trappstegsformade arbetsstyrkan. Vid slutet av sin promenad sade farfar:

— Det här har du gjort bra! Här har du en 5:a!

Räknar man med att penningvärdet på den tiden var tiofaldigt mot nu var dusören inte att förakta.

Axel Hermelin kunde från sin plats på bron se Ramstad där den vid Gottorp utgrenade Disa-ån flöt förbi. I förstnämnda gård fanns en turbin

Från vänster befallningsman Johannes Andersson, baron Hermelin, förvaltare Frans Svensson på herrgårdens trappa.

och en kvarn där mjölnare Almqvist eller Otto Larsson stod för rusthållet. På en höjd nära denna gård låg en väderkvarn som genom en ändlös ställina stod i förbindelse med ett pumphus för dräneringsändamål, 300 m därifrån, där en snäcka uppfordrade vatten till Ramstadkanalen.

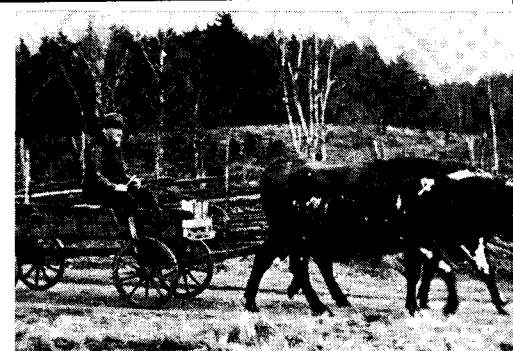
I kvarnen maldes säd till djuren, gryn och kläm.

Kanalen ifråga avgrenades vid Ramstad åt öster, tappades för bevattningsändamål av vid fyra olika ställen, s.k. "utgifter", samt genom en sidokanal till den s.k. "munkabasen", en reservoar avsedd för bevattning av högre belägna marker. Kanalen leddes sedan fram till de två dammarna vid gården och via gården Åsen till Tåkern.

Parken, baronens ögonsten

Nämnda vattufflöde genomflöt Rehnstad gamla trädgård och genom ängsbevattning framlockades på den sterila "gallstrand", som utvunnits genom en partiell sjösänkning 1844, först en vegetation av slätteräng, därefter genom plantering en hagmark av tall, al och björk. Till slut var markkulturen tillräckligt hög för att ädlare träd, ask, ek, lind och bok skulle trivas. Där frodades sålunda från 70-talet en park på 34 tunnland som var en fullkomlig sevärldhet och där varje sommar besökande från slättbygden sökte svalka.

Parken var farfars ögonsten, han upptäckte ögonblickligen åverkan, gångarna skulle hållas i förstklassigt skick, uppsnygning pågick oavbrutet. Emellertid ville skolbarnen gärna ta en genväg genom parken,

Oxar har använts fram till våra dagar i Lysing, men bilden är från Västra Harg.

mellan de två grävda dammarna över bron, mot smedjan och via trädgårdsmästare Holmqvist. Då kom husbondens hundar, barnen vågade ej springa tillbaka för hundskallet. Farfar ropade till:

— Har ni tagit några kvistar eller grenar?

— Nej, herr baron!

Farfar fortsatte, vänd till befallningsmans Martin:

— Du skall väl ha litet stryk ändå!

Med en ingående kännedom om vad pojkar pläga ha i sinnet gav han allmänpreventivt Martin ett rapp med kryckan. Så tog han med alla till stora trappan, där han ställde sig. Pojkarna fick ta av sig mössan, bocka djupt och säga:

— Tack för agan! Tack och farväl, herr baron!

Förutom att vara väg- och vattenbyggare, var farfar samtidigt en skönhetsälskare. Han ägde ett osvikligt sinne för linjer och konturer i naturen. På alla sina gårdar anlade han parkvägar. Han kunde också träffsäkert bestämma sträckningen för en körbar slingrande väg mitt i vilda skogen, upp till en utsiktspunkt, en "lustig-kulle". Vägen gjordes alltid så bred, att den blev farbar för parhästar och droska i galopp uppför. Mången gäst hos Axel Hermelin i droskan bleknade nog under återfärden utför — för värden själv var vagnens svajningar i de utlagda kurvorna vardagsmat.

Farfar älskade att genom ett ofattbart uppbåd av energi och arbetskraft fullborda parkarbeten, vägbyggen och röjningar på en dag. Då mobiliserades en arbetsstyrka genom budkavle dagen innan. 40—50 man skulle då ställa upp. Sådana arbeten kallades att "pampera" och budet härom mottogs med blandade känslor av de uppbådade, ty högste chefen kunde under arbetets gång få nya infall och krävde samtidigt av sig själv och andra ett sannskyldigt härsärkanit. Farfar Axel inbjöd ibland gäster under arbetets gång för att förklara sina planer. Gästerna i sina droskor iakttog vid ett tillfälle hur arbetsstyrkan, som redan var igång med schaktning, avstannade i sitt arbete och avvaktande, i undergiven uppmärksamhet, vände sig mot husbonden. Denne, emellertid, nöjde sig med att utstöta det allomfattande kommando-ropet:

— PAMPERA!

Varpå alla omedelbart satte igång så att gruset yrde!

75 par oxar och 3.000 får

Fritz Modig berättar för mig om djurskötseln på domänens gårdar. Vi ser på oxstallet i Kälkestad. Längs två foderbord stod 15 par stutar. Tre meter bakom dem lades gödseln upp mot timmerväggarna som skydd mot draget. Får och ett par hästar inrymdes också i stallen. Som 18—19-åring kunde Fritz, stark som en björn, om våren börja med tämjning av 6 par stutar undan för undan. De fick först dra på den lätta mossjorden under ok försedda med sidoribbor runt nacken, ”slär”, för att sedan som äldre dra med slätoke, d.v.s. sådana ok som endast vilade på nacken utan stödribbor. Dragkraften fortplantades från hornen genom horntyglar av läder till oket och därifrån via den grova stängen till redskapet.

De unga stutarna mätte 8—10 kvarter, mätt med ”stutasno”, en måttkedja där varje kvarter var 6 tum. Ett eller annat par oxar kunde som utväxta nå upp till 16 kvarter runt bringan.

Men Fritz Modig hade börjat arbeta tidigare än i Kälkestad. Vid 10—12 års ålder var det pojknans lott att köra de fulltämjda oxarna i ultrarapidtakt. Det blev 25 öre om dagen mellan kl. 7 och 19.30. På måltidsrasterna var maten i hemmet inte överdådig: potatis, salt, mjölk, bröd, men det sistnämnda inte alltid för barnen utan i första hand för de arbetande. Barnen i de familjer som klarade sig sämst ville inte ta emot nådagåvor: det var en skam att vara fattigast.

Som synes hade min farfar vid Rehnstad blott få par hästar men 75 par oxar. Dessa ansågs billigast och bäst: de kunde som sagt köras av små pojkar och även av gamla gubbar. De behövde ingen havre, den skulle säljas. Farfar kunde avspisa de rättare som under senare år ville ge oxarna kraftfoder:

— Onödiga upptåger! Ni skall lära er av min Anders Jonsson (far till Johannes Andersson) på Rehnstad hur man skall fodra oxar. De ska ha bara hö men det bästa höet och då kan och skall de vara slaktfeta jämt. De skall bytas ut i rättan tid så att de kan rekryteras utan extra kostnad. De unga oxarna skall stå på tillväxt på mossjordsgårdarna, de stora gamla ska dra på lerjorden, ni får göra som *jag* är van och som *jag* vill ha det!

Herden ”Fåra-Larsson” drev sin hjord på 3.000 får längs åkervägarna Gottorp—Högbolyckan—Åsen—Heden. Det var billigare med en herde än med fårstängsel.

Man hade kobeten på Omberg där man också ystade, men mjölk fraktades även till Rehnstad i mjölksåar hängande i järnkrokar längs vagnen. Korna vallades och drevs in på nätterna.

När djur av olika slag var utvuxna och färdigfodrade, såldes de som slaktdjur. Dessa drevs vid 22—23-tiden från Rehnstad mot Mjölby 2 mil där snart godstågets lastvagnar fylldes av ekande boskapsläte. Oxar såldes i Gränna. När man i Vadstena hamn föste saludjuren ombord, vibrerade landgången av kreaturens klagan. Under vägen dit hade vallhunden loppat fåren vid vilopauserna.

All trösk försiggick i Gottorp där ett enormt skovelhjul på 8—10 m. i diameter vid en damm stod för drivkraften. När kärvarna slog emot cy-

lindern i tröskverket och farten sjönk, reglerades denna av en man vid dammluckan. En lång träaxel gick högt i vädret från skovelhjulets nav via en öppning i logen till verkets drev. Byggnaden, som också inrymde 6—7 par hästar, uppfördes av murare August Godberg 1906. Vid Gottorp kan sentida besökare numera endast se den runda öppningen för drevaxeln, där så många hästkrafter transporterats, samt det höga fundamentet för skovelhjulet vid dämmeluckan.

Låg kontantlön vid seklets början

Dåtidens bofasta lantarbetare på gårdarna, avlönade ”in natura” genom den s.k. ”staten”, kallades också för ”statare” och bodde ofta i flerfamiljshus. På Rehnstad utgjordes staten av fri bostad, svinstia och höns-hus, tre famnar vedbrand/år, 1 kanna söt mjölk per dag, d.v.s. 2,6 l per hushåll. Övrig mjölk fick köpas. 3 kappland potatisland = 3/32 tunnland. Brödsäd: vete 100 kg/år, råg 30 kg/mån, fodersäd: 500 kg bland-säd/år, kontantlön kr. 180:— per år.

Till *Jul* delades ut: risgryn, ljus, kaffe, socker, nöt- och svinkött, ost. Rättarna fick en hel mejeriost på 2 kg. var.

Barn tjänade: vid rensning och gallring i rovlandet 30 öre/dag, vid liknande arbete minimum 1.000 famnar 60 öre/dag, uppsättning av sädeskärvar 1:—/dag.

Dagakarlar tjänade: under vintern 1:—/dag, vid sådden 1:50/dag, i skörden 1:75/dag. Kvinnor kunde tjäna 0:75—1:—/dag, pojkar 0:25—0:50—0:60/dag.

På en invallningsskiss återfinnes benämningen ”FATTIGDELEN”, ett vassområde vid sjökanten nära Holmens gård intill Ombergsvägen. Detta vassfält mellan ”Rönna”- och ”Stockabanken” utgjorde en skördeplats för djurfoder till förmån för de familjer på herrgården som hade flest dagsverken och var flitigast. Några få meter ut från strandkanten hämtade man således grönvass och fräken (”ströppel”), medan de andra familjerna fick ta ekan och staka ut någon km för mejning. Fodret var mycket begärligt hos korna, gav mera mjölk och vitt finkött hos ungdomdjuren.

De som antagligen levde bland de bäst lottade på gården var 18 drängar som ”Sventa-Fia”, mor till förvaltaren, höll i maten.

Skördekalaset, årets största fest

Den stora begivenheten av samhörighet och glädje på gården var skördekalaset. När skörden var mejad och under tak samlades alla gårdsborna; 1897 och 98 t.ex. höll man skördefester i magasinet, med bänkar och bord i två våningar. Man roade sig efter maten med dragkamp och säcklöpning. När mörkret föll, sköt man upp raketer. Vid skördekalaset i oktober 1892 i herrgårdens trädgård voro de inbjudna underlydande med familjer 350 personer. Farfar hade dessförinnan hos befälet dekoterat, att han rundligen ville stå för trakteringen med det bästa kött som gården kunde ge. Här myllrade nu karlar, fruntimmer, tjänare och barn

*Fritz Modig, född 1895,
har många minnen från
Rehnstad i gamla tider.*

om varandra. Lärarinnor, arbetsbefäl, t.o.m. en eller annan vinddriven figur, alla var inbjudna och förplägades. Kvinnorna har vackra, välstrukna förkläden, så även småflickorna som i fnittrande flockar svajade fram över gräsmattan. Man åt smörgås, sovel av alla slag, stek eller köttbullar. Jag gissar att man också tog sig bruna bönor. Till efterrätt serverades risgrynsgröt, och man rimmade till gröten:

— Denna gröt är kokt med ved och inte med stickor, Gud bevare Rehnstad flickor!

— Denna gröt är kokt i gryta och inte i hon, Gud välsigne herr baron!

Matsedeln var således stabil och gedigen. När alla hade ätit sig mätta, hade så mycket mat serverats, att det på faten inte syntes, att någon rört rätterna. Jag skulle föreställa mig, att åtskilliga dussin överblivna smörgåsar med pålägg skickades med husmödrarna hem. Äpplen och plommon i klädkorgar togs ut på gräset vid efterkvämandet.

Nu hade således alla tidiga morgnar och gassande heta dagar på fältet burit frukt. Man kunde, klädd i helgdagskläder, unna sig en angenäm samvaro hos husbonden. Det var högtidligt att få tvätta av sig dammet, vattenkamma frisyren och i mycket god tid gå till herrgården för att långt innan serveringen började, kunna sitta i gräset eller på bänkar och prata med sina vänner. Det var härligt för de unga drängarna att kunna kasta en galant glosa efter de unga flickorna eller att visa sig på styva linan vid dragkampsrepet.

Lojalitet mot gårdens folk

Den läsare, som till äventyrs bildat sig den uppfattningen, att "Gamle-Baron" var en kallsinnig herre som mer eller mindre rutinmässigt agade sina underlydande, har stiftat bekantskap med en sida hos honom som var den minst utslagsgivande. Utan stora åthävor höll farfar tvärtom sin vinge över gårdsborna, och otaliga voro de matsändningar, som välsignades i de stora, barnrika familjerna.

Den vikt, som således må läggas i den andra vågskålen, den som skall väga upp husbondens kärva manér på åkern och hans käppdängar, den må vara hans osvikliga lojalitet mot de underlydande. Alla kunde gå till honom i knapphetens stund. Han höll bröllop för sina tjänarinnor, han gav konfirmationskostymer åt pojkarna. Ingen behövde flytta till fattig-

stugan: man fick efter sitt värv på gården halv stat och tak över huvudet. Det beredde honom också alltid stor glädje att stå jungfrurna och andra av personalen till tjänst med skjutsar, om de ville ut och förlusta sig någon gång.

Farfar levde hela sitt liv i sträng verksamhet. Han älskade arbetet och kunde ej fördrå att se någon sysslolös. Han tålde ännu mindre att se det svagaste försök till översitteri mot de kroppsarbetande. Den hade Axel Hermelins högsta värdering som utförde det bästa arbetet, antingen han nu var förvaltare eller dikesgravare.

Genom denna hållfasta grundmoral kunde husbonden tillvinna sig aktning och respekt.

Skolpojken Martin Andersson, som fick käppsmällen i parken, säger:

— En rysligt god husbonde!

En annan underhavande återigen: — Det finns ingen, som jag fått så mycket stryk av som "Gamle-Baron", men o, vad jag älskade honom!

En försigkommen 11-åring

Husegaren Albin Gustafsson med hustru och 11-årige son Johan Emil Gustafsson från Skogen å Jernstads egor voro i går inkallade inför Stora Åby kyrko- och skolråd. Saken hade följande förhistoria. 11-åringen hade avlåtit ett bref till kungen med anhållan om hjälp emedan hans föräldrar voro fattiga och hans syskon många; begärt pengar till en get för att från denna erhålla mjölk, och förmenat att geten kunde beta i den vilda skogen och därigenom vore billig att underhålla.

Vidare hade han i sitt bref givit anmärkning mot församlingens skollärare. Brevet hade gjort den effekt att en avi redan följande söndag anlände, antagligen från konungen. Beträffande anmärkningen mot skolläraren var brevet överlämnat till justitiekansler, hvilken i sin ordning transporterade detta till församlingens kyrkoherde.

Vid sammanträdet som nu hölls erkände sig modren varit gossen behjelpig med dikteringen af brevet, hvilket så till vida var osant att anmärkningen mot läraren var obefogad. Gossen, som uraklåtitt att på sista tiden besöka skolan, ålades nu att fortsätta sin skolgång, hvar jämte vederbörande togo hand om den anlända avin för att se hvad det anlända brevet innehöll och besvara detsamma.

Wadstena Läns Tidning den 31 mars 1908.